

Ю. І. Ковалів

Містифікація

МІСТИФІКАЦІЯ (грец. μύσις – утаємничений і ...фікація) – зумисне введення в оману, приховування справжніх намірів; літературний твір, автор якого свідомо прихований або асоціюється з певним реальним, іноді вигаданим письменником. Від аноніма чи підписаного псевдонімом твору М. відрізняється тим, що з неї постає не лише образ містифіков. автора, а й світ, що був органічним для нього в його справж. творах. Прийомом М. може скористатися плагіатор, який не покликається на джерело. У М. формується фантом. образ автора, що набуває вигляду симулякру, а тому першочерг. значення надають стилізації, в межах якої формується ідіолект вигаданого письменника. До М. належать імітов. пам'ятки літ-ри, приписування текстів певним авторам, введення постаті вигаданого автора. Деякі твори, що стали надбанням світ. класики, виконані як М.: «Дон Кіхот» М. де Сервантеса, «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта, «Історія Нью-Йорка» В. Ірвінга. Здебільшого містифікатор створює текст від імені іншого, тому ретельно опрацьовує деталі, пов'язані з його ім'ям, та внутр. форму, тобто мову, архітекtonіку тексту, анаграму чи криптограму вигаданого автора, який «оживає» в подвій. семант. полі, запобігаючи розмежуванню дійсності та вигадки. М. вважають паралітератур. жанром, що черпає з культурол. джерел, хоч може бути пов'язана з розіграшем. Розглядають поряд з ін. інтертекстуал. жанрами стилізації – пародією, травестією, епатажем тощо, однак має семант. відмінності, зокрема різниться від них відсутністю покликань на певне джерело, з яким її ототожнюють. М. вважають і апокрифи. Здебільшого різновиди М. виокремлюють за гаданою належністю певному письменнику або фольклор. походженням: справж. письменникам (Г. Кониський, якого називають автором трактату «Історія Русовъ»), істор. особам – не письменникам («Листи» Нінон де Ланкло, насправді, написав Г. Волпол), вигаданим постатям на зразок Самійла Зорки, на діаріуш якого часто покликається Самійло Величко в тексті козац. літопису. За збереженою стиліст. манерою, способом мислення, специфікою ідіолекту певного автора насправді прихований фантом, тому містифікатор не завжди дистанціюється від псевдоніма чи аноніма (трубадури чи менестрелі часто не розкривали свого імені). М. як різновид літ. гри була типовою для антич. мистецтва, в якому через заохочування мистецтва стилізації поширювали псевдолисти 7-ми грец. мудреців (Фалеса, Солона, Піфагора, Платона, Фемістокла, Демосфена, Гіппократа), а також дискредитац. епістоли Епікура, вигадані Діотімом. За доби християнства з'являлися М. творів отців

Церкви (тексти Псевдо-Діонісія Ареопагіта), що дало підстави Еразму Роттердамському нарікати на відсутність оригін. священ. текстів. Вивчення М. започатковано в добу Середньовіччя, коли запроваджували перші спроби каталогізації, пов'язані з потребою визначення сакрал. текстів, що закладали основу текстології та критики тексту. До 19 ст. накопичено прийоми декодування та класифікації псевдонімів, плагіатів, підробок, осмислено способи ідентифікації тексту, що було неможливо зробити без відповід. автографа. Проблема М., пов'язана з питаннями текстології, автор. права, стала предметом вивчення франц. літературознавців О. Дельп'єрра, Ж. Керара. Франц. теоретик літ-ри Ф. Брюнет'єр об'єднував М. у 3 групи: твори із зазначенням відповід. істор. редакції; вигадані автором (епатації публіки, змішування вигадки й історії, підміна жанрів); ті, які мають лише назву. Важливим в осмисленні М. стало вид. «Литературная мистификация» (Москва; Ленинград, 1930) рос. дослідника Є. Ланна, що ґрунтується на зх.-європ. джерелах. Він вважав стилізацію домінантою М., твор. процес розглядав як формування діалогів вигаданого автора та героїв «у межах чужого психол. світу», пропонував таку класифікацію жанру: підробки творів безособового походження та власне письменства, приписувані авторам, істор. чи вигаданим постатям. Згодом Ю. Масанов зарахував до М. і фальшиві переклади, вбачаючи в них «засіб літ. полеміки, суспільно-політ. сатири та протицензур. маскування» (праця «В мире псевдонимов, анонимов и литературных подделок», Москва, 1963). Д. Лихачов у ст. «К вопросу о подделках литературных памятников и исторических источников» («Исторический архив», 1961, № 6) трактував середньовічну підробку як істор. пам'ятку писемності. Його міркування уточнив П. Берков, розмежовуючи М. та підробку; у 1-му випадку вбачав насмішку над довірливими бібліофілами, у 2-му – утилітар. сподівання на їхню довірливість. Іноді М. застосовують у літ. змаганнях, яким шкодить втручання позахудож. інтересів. Так, задля дискредитації віровчення брамінів катол. місіонери розповсюджували підробки санскрит. манускриптів, а публікація «Фрейлина Ее Величества. Интимный дневник и воспоминания А. Вырубовой» («Минувшие дни», 1927–28) виявилася грубим пасквілем на родину Романових, сфабриков. істориком П. Щоголевім і прозаїком О. Толстим на замовлення більшов. режиму. Однак М. може виконувати й культуротворчу функцію. Напр., поширення текстів «Краледворського рукопису», «Зеленогорського рукопису», що нібито знайшов філолог Я. Ганка, стимулювало розвиток чес. культурниц. руху, формувало засади нац. відродження. Вони вплинули на укр. письменників М. Костомарова, М. Шашкевича, І. Вагилевича, І. Срезневського, М. Онуфрієвича, С. Руданського, В. Верхратського, І. Франка та ін., які перекладали ці тексти українською мовою, вважали їх суголосними нац.-визв. руху в Україні. Автор може не приховувати М., використовуючи в творі підзаголовки з джерела, якого не існує, напр., «Къ Лицинію. (Съ латинскаго)» («Россійській музеумъ», 1815, № 5) О. Пушкіна. З такою метою застосовують і прийом рецепції ніби знайдених пам'яток писемності: «Манускрипт з вулиці Руської» Р. Іваничука. М. поширювали й на мемуари (сфабриков. П. В'яземським «Письма и записки Оммер де Гель», С.-Петербург, 1933). Розповсюджували також фальсифікації творів під іменами відомих авторів, зокрема І. Гарусов, М. Городецький – драму «Горе от ума» О.

Грибоедова, М. Ястржембський – роман «Мертвые души» М. Гоголя. Явищем у письменстві стали афоризми та поезії Козьми Пруtkова, за образом якого приховувалися брати О. та В. Жемчужникови, О. Толстой. Викриття М. здійснюють засобами текстології, графології, палеонтології, стилістики, адже містифікатор зазвичай має власну тенденційність, розбудовуючи образ певного автора, стилізуючи його ідіолект або фольклорну чи писемну пам'ятку під невластиві їй конкретно-істор. дискурси. Так з'являлися неприпустимі неточності. Напр., у доробку Клотильди де Сюрвіль йшлося про супутники Сатурна, однак у її добу про їхнє існування не знали, але містифікатор її поезій досі не відомий, на відміну від пастиша «Последний из свойственников Иоанны д'Арк» О. Пушкіна (1837), у якому поет використовував ним же вигадані листи Вольтера. Інколи підробку верифікують через зіставлення текстів із пізнішими відомими творами. Зрідка М. стають об'єктом неупередж. наук. аналізу, як-то фальсифікація Д. Зуєва фіналу поеми «Русалка» О. Пушкіна, яку вивчав Ф. Корш у дослідж. «Разбор вопроса о подлинности окончания "Русалки" Пушкина» по записи Д. Л. Зуева» («Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности», 1898, № 3; 1899, № 1, 2). Літературозн. аналіз піддає сумніву автентичність багатьох пам'яток писемності, напр., надрук. у добу М. «Слово о полку Ігоревім» (1800), оригінал якого згорів під час пожежі в Москві (1812). Твір викликав недовіру М. Каченовського, А. Зиміна, А. Мазона, Ю. Кшижановського. Тому гіпотет. твір відрізняють від зумисне містифікованого. Так, І. Срезневський у зб. «Запорожская старина» не лише редагував зібрані ним укр. думи й істор. пісні, а й вдавався до їх підроблення («Дары Баторія», «Смерть Богданка», «Татарській походь Серпяги», «Битва Чигиринская»), що викрили В. Антонович і М. Драгоманов у зб. «Историческія пѣсни малорусскаго народа» (К., 1874, т. 1; 1875, т. 2). Водночас практика І. Срезневського стимулювала розвиток нац. фольклористики та літ-ри (істор. поеми Т. Шевченка, поема «Черниця Мар'яна» П. Куліша, «Марко проклятий», «Маруся Богуславка» О. Стороженка), пробуджувала нац. самосвідомість, особливо важливу в період культурно-просвітн. руху. До М. вдавалися і для уникнення цензури: П. Куліш у зб. «Записки о Южной Руси» (С.-Петербургъ, 1856–57, т. 1–2) подав поему «Наймичка» Т. Шевченка як твір невідомого автора. Таку історично зумовлену тенденцію Г. Грабович (ст. «Вічне повернення містифікацій», «Слідами національних містифікацій» у ж. «Критика», 2003) визначив як сакралізацію колектив. свідомості, канонізацію «нац. епосу» та «нац. поета» і водночас заперечив право на існування зб. «The Poems of Ossian» («Поеми Оссіана») Дж. Макферсона, «Велесова книга», «Послання оріян хозарам», поеми «Слово о полку Ігоревім». Не всі ці твори виявилися М. Так, група авторитет. філологів на чолі з О. Шахматовим довела автентичність поеми «Слово о полку Ігоревім». Ю. Смолич в есе «Мене нема (Моя майбутня книга)» («Універсальний журнал», 1929, № 3), аналізуючи свої книги («По той бік серця [...]», «Останній Ейджевуд», «Фальшива Мельпомена», «Господарство доктора Гальванеску»), заявляв: «... мої твори – сама містифікація. Мої п'ять книжок не існують та існувати не можуть. Не мають права», оскільки існують у контексті властивої укр. письменству «самолірики» та «самонатуралізму», де немає місця металітературі. Іноді письменники вдавалися до М. як худож. прийому. Такою, зокрема, була передмова М.

Йогансена до його роману «Пригоди Макк Лейстона, Гаррі-Руперта та інших», де автор приховувався під крипт. М. К. Яскравою подією в літературі 1920-х рр. були футурист. М. Едварда Стріхи (псевд. К. Буревія): «Зозе», «Автопортрет», «На хвилі 3000 метрів», «Партвівіска», а також – на поезії П. Тичини та Г. Коляди, В. Маяковського, які друкували на сторінках ж. «Нова генерація» (1927, 1928). Особливо привертала увагу його радіопоема «Зозендропія», опубл. в альманасі «Авангард» (1928, ч. 3), та організація матеріалів до альманаху «Літературний ярмарок» (№ 138). До М. вдаються й сучасні письменники, напр., Ю. Винничук зробив себе героєм влас. творів, зокрема у зб. «Легенди Львова» опублікував поему «Плач над градом Кия» від імені вигаданого ірланд. ченця Ріандґабора («Жовтень», 1984, № 9), поширював «Житіє гаремное», яке немовби створила Настя Лісовська (Роксолана).

Бібліографічний опис:

Містифікація / Ю. І. Ковалів // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-67928>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).